DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh39983>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 20.11.2019
Kabul Tarihi: 26.12.2019
Online Yayın: 29.02.2020

Article Type: Research article
Submitted: 20.11.2019
Accepted: 26.12.2019
Published Online: 29.02.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Göl, H. (2020). Başbakan Refik Saydam. *Journal of History School*, 44,62-82.

BAŞBAKAN REFİK SAYDAM

Hacer GÖL¹

Öz

Refik Saydam Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü başbakanı olup, 11 ve 12. Hükümetleri kurmuştur. Onun asıl eğitimi Osmanlı Devleti dönemi Askeri Tıbbiye 'sinde olmuştur. Özellikle ihtisasını bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda yapmıştır. Bulduğu bir aşı ile tıp literatürüne de geçmiştir. Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında cephe gerisinde sağlık alanında hizmetleri vardır. Bu nedenle de genel olarak siyasetçi yönünden ziyade sağlıkçı tarafı ile tanınmaktadır. Mustafa Kemal ile Trablusgarp Savaşı'nda tanışmış, daha sonra onunla Samsun'a çıkan ekip arasında yer almıştır. Mustafa Kemal'in güvendiği kişiler arasında yer alır. Bu nedenle İlk TBMM'de Doğubayazıt mebusluğu yapmıştır. Aynı zamanda Milli Savunma Vekâlet'ine bağlı Sıhhiye Daire Başkanı olarak da görev almıştır. Daha sonra Sağlık Bakanı olmuştur. Ülkemizde pek çok ilde hastanelerin, çocuk bakım istasyonlarının, İstanbul ve Ankara'da Verem Savaş Dispanserlerinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. 1931-38 yılları arasında Milli Eğitim ve Maliye bakanlığı yapmıştır. İsmet İnönü'nün başbakanlıktan ayrılması ile birlikte kabineden istifa etmiş, İnönü yanında yer almıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü Cumhurbaşkanı görevini üstlenmiş, Celal Bayar'ın başbakanlıktan istifası ile 1939-1942 yılları arasında Başbakanlık yapmıştır. II. Dünya savaşına rastlayan bu dönemde İsmet İnönü'nün politikasının en büyük destekçisidir. Bu bağlamda dönemde Türkiye'nin dış politikasının belirleyicisi İnönü olmuştur. Akıllara Dr. Refik Saydam'ın Türk Siyasi Tarihi'ndeki yeri nedir? sorusu gelmektedir. Çalışmanın konusu Türk siyaset tarihi ve demokratikleşme süreci içerisinde Başbakan Refik Saydam'ın yerini belirlemeye yönelik olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köy enstitüleri, muhacir, İnönü, Hıfzıssıhha, Milli Korunma Kanunu, demiryolu, bütçe, sağlık

¹ Dr. Öğr.Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hacergol@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2371-7947

Prime Minister Refik Saydam

Abstract

Refik Saydam is the fourth prime minister of the Republic of Turkey. He founded by 11th and 12th governments. His real education was in Military Medicine of the Ottoman Empire period. He has specialized in combat inginfectious diseases. With a vaccine he found, he entered the medical literature. Tripoli, Balkan wars, World War I and National Struggle years in the field of health services behind the front. Forth is reason, it is generally known forits health side rather than politician. He met Mustafa Kemal during the Tripoli Warand wasamong the team that went to Samsun with him. He is among the people Mustafa Kemal trusts. Forth is reason, he served as the deputy of Doğubayazıt in the first Turkish Grand National Assembly. He also served as the Head of the Department of Health at the Ministry of Defense. Later, he became Minister of Health. It has played an important role in the establishment of hospitals, child carestation sand Tuberculosis Dispensaries in Istanbuland Ankara in many provinces of our country. During 1931-38 he served as Minister of Education and Finance. When İsmet İnönü left the Prime Minister's office, he resigned from the cabinet and took his place. After the death of Atatürk, İnönü assumed the post of President and served as Prime Minister during 1939-1942 with the resignation of Celal Bayar from the Prime Ministry. Ismet is the biggest supporter of İnönü's policy during this period, which came across World War II. In this context it has been the decisive period Inonu of Turkey's foreign policy. The question comes to mind that what is the place of Dr. Refik Saydam in Turkish Political History? The subject of the study will be to determine the position of Prime Minister Refik Saydam in Turkish political history and democratization process.

Keywords: Villageinstitutes, immigrant, İnönü, Hygiene, National Protection Law, railway, budget, health

GİRİŞ

Ülkemizde daha ziyade sağlık alanında yaptığı çalışmalarla öne çıkan Dr. Refik Bey'in ilk siyasal tecrübesi ilk TBMM'de Doğubayazıt Milletvekilliği ile olmuştur. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde Celal Bayar'ın istifası ile hükümeti kurma görevi kendisine verilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin dördüncü başbakanı olarak tarihe geçmiştir. II. Dünya savaşı dönemine rastlayan başbakanlığı sırasında özellikle dış politika da İsmet İnönü belirleyici olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Başbakanlık yapmasına rağmen ismi genel olarak ön plana çıkmamıştır. Dr. Refik Saydam daha ziyade Cumhuriyet dönemi sağlık devrimcisi olarak tarihe geçmiştir. Onun bu alandaki eğitimi Osmanlı Devleti zamanında Askeri Tıbbiye 'de gerçekleşmiştir. Almanya'da aldığı eğitimlerle kariyerini özellikle bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda geliştirmiştir. Meşrutiyet, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemine tanıklık eden kişilerden biridir. Ankara'da kurucusu olduğu Hıfzıssıhha Enstitüsü devrin parmakla

gösterilen eserleri arasında yer almaktadır. Özellikle Cumhuriyet tarihinde sağlıkla ilgili örgütün teşkilatlanmasında, bulaşıcı hastalıkların ülkede gerilemesinde, birçok yasa, yönetmelik ve tüzüğün çıkarılmasında, doktorların çalışma saatleri vs. gibi konuların düzenlenmesinde katkıları vardır.

Dönemin şartları ele alındığında başbakanlık sürecinde uğraşmak zorunda olduğu sorunlar ve bunlarla nasıl mücadele ettiği önem taşımaktadır. Ülkemizin demokratikleşme süreci içerisinde onun yerini ve önemini ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

REFİK BEY'İN HAYATI ve DOĞU BAYAZİD MEBUSLUĞU

Refik Bey, 8 Eylül'ün 1881'de İstanbul Fatih'te dünyaya gelmiş, Osmanlı Devleti döneminde Askeri tıbbiyeden mezun olmuştur. Özellikle Histoloji ve Embriyoloji Dalında uzmanlığını tamamlamış, Fransızca bilmektedir.² Levazımat-ı Umumiye Dairesi Fes Fabrikasında tabiplik yapmıştır.³ Berlin'de tıp eğitimine devam etmiştir.⁴ Balkan savaşları sırasında önemli görevlerde bulunmuştur.⁵ Edirne'de kolera mücadelesinde hizmet etmiştir.⁶ Dr. Süleyman Numan Bey'in başkanlığındaki I. Sahra Müfettiş-i Umumisi Muavinliği görevlerinde bulunmuştur.⁷ Galiçya Cephesinde görev almış, Bakteriyoloji Enstitüsü'nü örgütlemek için büyük çaba harcamıştır. Burada Tifo, Dizanteri, Veba ve Kolera aşılarının, Tetanoz ve Dizanteri serumlarının üretilmesini sağlamıştır. Dr. Refik Bey, Tıp literatürüne de geçen Tifüse karşı bir aşı hazırlamıştır.⁸

² Refik Bey'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi daha önce tarafımızca hazırlanan ve Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu'nda sunulan "Doğubayazıt (Ağrı) Mebusluğu'ndan Başbakanlığa giden yolda Dr. Refik Saydam" adlı bildiri de verildiği için burada geniş bir şekilde verilmeye gerek duyulmamıştır. Ayrıca Refik Saydam'ın hayatı için bkz: Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.01.58.228.3

³ Osmanlı Devleti'nde gerek normal hayatta gerekse askeri giyim kuşamda önemli bir aksesuar olarak kullanılan fes daha önceleri Avusturya'dan getirilirken 1909'da Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesi üzerine bu alım satım durdurulmuş ve yerel bir fes fabrikası kurulmuştur. Dr. Refik Bey'de 6 Nisan 1910'da burada Genel Levazımat Dairesi Fes Fabrikası Hekimliğine atanmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz: Kemal Arı, (2015) "Cumhuriyetin Sağlık Devrimcisi Refik Saydam", *Vatan ve Sıhhat Tıbbiyenin Yurtseverliği*, (Ed: Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak) , İzmir, s.295

⁴ DAB, BCA 30.01.58.228.3.4

⁵ DAB, BCA, 30.01.58.228.3.4

⁶ Özlem Yıldız, (2015), "Bandırma Vapurunda Atatürk'ün Yanında Olan Tıbbiyeliler", *Vatan ve Sıhhat, Tıbbiye'nin Yurtseverliği*, (ed: Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak) , İzmir, s.204

⁷ DAB, BCA, 30.01.58.228.3.5

⁸ Arı, agm, s.298

Dr. Refik Bey, Mustafa Kemal ile ilk kez Trablusgarp Savaşı sırasında Derne’de tanışmış, Hilal-i Ahmer ekibi içinde yer almıştır.⁹ Bir diğer birlikte görevleri ise 5 Mayıs 1919 tarihindedir. Dr. Refik Bey, III. Ordu Müfettişliği Karargâhına Sıhhiye Müfettiş Muavini sıfatıyla tayin olarak 16 Mayıs 1919 tarihinde Bandırma Vapuru’nun içinde yer almıştır.¹⁰ Bundan sonraki süreçte de Mustafa Kemal’in yanında olmuş, Milli Mücadele’de ki kongrelerden Mustafa Kemal’in ölümüne kadar da bu yol arkadaşlığı devam etmiştir. Dr. Refik Bey, ülkenin kurtuluş mücadelesinde ilk adımı atanlar arasındadır. Mustafa Kemal’in sağlıklı ilgili sorunlarıyla doktoru olarak bizzat kendisi ilgilenmiştir.¹¹ İlk TBMM’nin açılışına da şahitlik etmiş ve ilk mecliste Doğubayazıt (Ağrı) mebusu olarak yer almıştır. Bu mebusluk onun siyasi hayattaki ilk deneyimi olmuştur. Aynı zamanda 11 Mayıs 1920’de Milli Müdafaa Vekâleti Sıhhiye Dairesi Reisliği’ne de atanmıştır.¹² Meclisin iç işleyişi, başkumandanlık kanunun uzatılması ile ilgili teklifleri vardır. Askeri ve mülki sağlık teşkilatının birleşmesi konusunda mecliste yapılan tartışmada mesleki bilgisini de kullanmıştır.¹³ Sıhhiye dairesine bağlanan muhacirlerle ilgili çeşitli görüşlerini dile getirmiştir.¹⁴ Bu dönem memleketin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında Doğubayazıt’ın özel sorunlarından ziyade genel sorunlar üzerinde durulmasını gerektirmiştir.

SAĞLIK DEVRİMCİSİ ve İSTANBUL MEBUSU REFİK SAYDAM

Dr. Refik Bey, 10 Mart 1921’de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak kurulan ilk Cumhuriyet Hükümetinde yer alırken aynı zamanda İstanbul mebusu olarak tekrar meclise girmiştir. Ölümüne kadar mebusluk görevini sürdürürken 1937 yılı sonuna kadar da bazı aralıklar hariç Sağlık Bakanlığı görevini üstlenmiştir.¹⁵ Bunun yanı sıra 8 Ağustos 1925-25 Ocak 1939 tarihleri arasında

⁹ Nuyan Yiğit, (2006), *Atatürk’le 30 yıl, İbrahim Süreyya Yiğit’in Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, III. Baskı, s. 46-48

¹⁰ Sami Önal (Haz.) (2003), *Hüsrev Gerede’nin Anıları Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*, Litaratür Yayınları, İstanbul 2003 4. Baskı, s.25

¹¹ Turgut Güner, (Der.) (2019), *Atatürk’ün yaveri Cevat Abbas Güner, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl.*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, IV.Baskı, s.

¹² DAB, BCA, 30.01.58.228.3.5

¹³ TBMM ZC, Devre I, C.3, içtima: 59 (5.9.1336) s.

¹⁴ TBMM ZC, İ.40, (20.6.1337), C.1,s. 423-424

¹⁵ 10 Mart 1921-16 Mayıs 1921, 19 Mayıs 1921-20 Aralık 1921, 30 Ekim 1923-6 Mart 1924, 6 Mart 1924-21 Kasım 1924, 4 Mart 1925-26 Ekim 1937 tarihleri arasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak görev yapmıştır.

Kızılay Genel Başkanlığı yapmış, 28 Şubat 1926’da askerlikten emekli olmuştur.¹⁶

Dr. Refik Saydam, Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık alanının örgütlenmesinde önemli adımlar atmıştır. İlk tedbir olarak yatılı tıp talebe yurdunu, yatılı küçük sıhhiye memuru okulunu açmıştır. Hazırlattığı sağlık plan ve programı gereğince devletin sağlık teşkilatını genişletmiştir. 1924’te Ankara, Erzurum, Diyarbakır ve Sivas başta olmak üzere yurdun çeşitli bölge ve köşelerinde memleket hastaneleri, doğum ve çocuk bakım evleri, verem sanatoryumları, dispanser, sağlık yurtları kurdurtmuştur. Bulaşıcı hastalıklar konusunda ki uzmanlığını bu dönemdeki çalışmalarına da yansıtmıştır. Özellikle ülkede sıtma, frengi ve trahomla mücadelenin bütün imkânlarını hazırlatmış ve bu mücadeleyi başlatmıştır. Onun sağlık alanındaki hizmetleri bununla da kalmamış Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile ilgili kanun, tüzük ve yönetmeliklerin çıkmasında önemli katkıları olmuştur.

Dr. Refik Bey, ayrıca 1928 yılında 1767 numaralı kanunla Ankara’da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesini kurdurtmuştur. Enstitü binasının tepesine de Yunan mitolojisinde Hijyen tanrısının sembolik resmini koyacak kadar tarih bilgisine hâkimdir. Burası bulaşıcı hastalıklara karşı korunma sağlayan çeşitli aşılardan yurdumuzda yapılabilmesini sağlamıştır. Bu müessese döneminin önemli cihazlarını getirip dünyada sağlık alanındaki diğer kuruluşlarla aynı seviyeye getirilmiştir.¹⁷ Hala ayakta olan kendi adı ile anılan Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü çalışmalarına ve hizmetlerine devam etmektedir. Dr. Refik Bey Sağlık alanında yaptığı önemli hizmetlerden dolayı ölümünden sonra çeşitli üniversiteler tarafından fahri profesörlükle onurlandırılmıştır.¹⁸ Gerek tedavi edici, gerek koruyucu hekimlik alanında birçok il ve ilçe merkezinde numune hastaneleri, dispanserler, doğum ve çocuk bakım evleri onun döneminde açılmıştır. Kolera, dizanteri, Lepa, sıtma, verem, çiçek ve benzer bulaşıcı hastalıklarla zamanın koşulları oranında etkili bir mücadele yürütülmüştür. 1923-1925 arasında Anadolu’nun bazı bölgelerinde %70’e varan sıtma oranı 1940’lar da % 10-11’e kadar düşürülmüştür.¹⁹

¹⁶ Dr. Refik Bey askerlik hayatında aldığı rütbelere için bkz: “Refik Saydam’ın Aldığı Terfi ve Taltifler ile Hizmet yer ve Tarihleri”, *Sağlık Bülteni, Dr. Refik Saydam Özel Sayısı*, 1982, I(3), 9. Fethi Tevetoglu, (1987), *Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar*, Ankara, s. 232

¹⁷Tevetoğlu, age, s. 232

¹⁸Dr. Refik Bey ölümünden sonra bile yaptığı üstün başarı hizmetleri ile anılmış, Şubat 1974 yılında Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından Fahri Profesörlük ünvanı ile onurlandırılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz: “Refik Saydam’ın Aldığı Terfi ve Taltifler ile Hizmet yer ve Tarihleri”, *Sağlık Bülteni, Dr. Refik Saydam Özel Sayısı*, C.I, Ankara 1982, S.3, s.9, Tevetoglu, age, s. 232

¹⁹ “Sağlık”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.VII, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1719-1721

İstanbul Mebusluğu sırasında Etibbanın hizmeti mecburisi hakkında kanun münasebetiyle, darüleytam talebeleri hakkında, sıtma, frengi gibi hastalıklara ilişkin konularda, Sıhhiye teşkilatının bütçesi, Sıhhiye memurlarının atanması, azilleri, yer değişimleri, terfileri gibi konularda, eczanelerde satılacak olan ilaçların sanayi ve zirai olmalarına dair, uyuşturucu maddelerin imal sureti, tarzı ve kullanımı konusunda, doktor sayıları ile ilgili, Umumi Hıfzıssıhha kanununa dair, gümrük vergisi ile ilgili Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti teşkilât ve memurin Kanununa dair, Ankara’da açılacak tıp fakültesi, iskân kanunu vb pek çok konuda söz almıştır.

Dr. Refik Bey’in Atatürk ile münasebetleri bu dönemde de devam etmiştir. 21 Haziran 1934 tarihinde “yaşantı ve karakterine uygun” olarak kendisine bizzat Atatürk tarafından “Saydam” soyadı verilmiştir. Atatürk’ün hastalığı sırasında onu tedavi etmeye çalışan doktorlar arasında da görev almıştır. Onun vazifesi burada bitmemiş ölümünden sonra vasiyetinin okunması sırasında 05.09.1938 günü Karacaoğlan caddesindeki Adliye Sarayında noter huzurunda Dâhiliye Vekili sıfatıyla hazır bulunmuştur²⁰.

BAŞVEKİL REFİK SAYDAM

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk tarafından istenilen cesaretli iktisadi reformlar bir türlü yapılamamıştır. Belki de asker kökenli olmasından kaynaklı temkinli ve tedbirli bir kişiliğe sahip olan İsmet İnönü ile bu işin üstesinden gelinemeyeceği anlaşıncaya kabineyi kurma görevi onun iktisat bakanı olan ve sivil bir kişiliğe sahip Celal Bayar’a verilmiştir. Dr. Refik Saydam da bu olay karşısında İnönü’nün siyasetten çekilmesi ile istifa etmiştir. Onun Celal Bayar kabinesinde görev alması ancak İnönü’nün Cumhurbaşkanı olması ile mümkün olmuştur. Atatürk döneminde bu kabine de görev almazken İnönü döneminde görev alması anlamlı olarak kabul edilebilir.²¹ 11 Kasım 1938’den 25 Ocak 1939’a kadar 2,5 ay gibi kısa bir süre bu kabinede İçişleri Bakanlığı yapmış bu arada da CHP Genel Sekreterliği vazifesini sürdürmüştür.

²⁰ Vasiyetin okunması sırasında Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Atatürk’ün Hemşiresi Makbule Boysan, Malatya Mebusu Hilmi Aytac gibi kişilerde orada bulunmuştur. Vasiyetname iç içe iki zarf içinde mühürlü ve imzalıdır. Noter İsmail Kunter, Dr. Neşet Ömer’in ve Umumi Kâtip Hasan Rıza Soyak’ın da imzaları olan iki zarf içerisinde yer almaktadır. Dolmabahçe Sarayı’nda düzenlenmiş ve üzerinde 05.09.1938 tarihi yer almaktadır. Hilmi Uran, (2017), *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, II. Baskı, s. 276

²¹ Mahmut Goloğlu, (1974), *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Matbaası, Ankara, s.4

Dr. Refik Saydam'ın her ne kadar kabinesinde bulunsa da Celal Bayar'a karşı bir politikacı olduğu açıktır.²² Bunun sebebi olarak kendi siyasi hayatını İsmet İnönü'nün ki ile birleştirmesi ve ona olan sadakati gösterilebilir. İnönü'nün Celal Bayar'a karşı olumsuz tavrı eskiden beri bilinmektedir ve bu tavrı nedeniyledir ki onu destekleyen kişiler için "Celaliler" tabirini kullanmıştır.²³ Nitekim kısa süre içinde istifa eden Celal Bayar'ın yerine 25 Ocak 1939'da başbakan olarak Dr. Refik Saydam görevlendirilmiş ve ölüm tarihi olan 9 Temmuz 1942 yılına kadar başbakan olarak siyasi hayatına devam etmiştir. 11. ve 12 T.C hükümetleri de onun tarafından kurulmuştur.

Cemil Koçak, bu başbakanlık görevlendirmesinin bir sürpriz olmadığı kanaatindedir. Ona göre; Dr. Refik Saydam'a bu mevkii siyasi bir mükâfat olarak kazandıran faktör: siyasi gelişmeler İnönü'nün aleyhine döndüğü zamandalar bile onu desteklemesi ve hep en yakınında bulunmasıdır. Nitekim Saydam Hükümeti'nin kuruluşunu takip eden günlerde İnönü o zamana kadar ikamet ettiği köşküden ayrılarak Çankaya'da ki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne taşınmıştır. Bunu da siyasi otorite ve gücü tamamen kendinde toplandığının sembolü ve aynı zamanda da resmi bir görünümü olarak değerlendirmektedir.²⁴

Dr. Refik Saydam'ın iktidara gelmesi aslında sadece Celal Bayar'ın tasfiyesi ve basit bir siyasi değişim anlamına gelmez aynı zamanda da bir zihniyet değişikliğini, bazı yazarlara göre de bir restorasyonu ifade eder.²⁵ Özellikle ekonomik anlamda Celal Bayar'ın bir takım uygulamaları karşısında, denk bir bütçeye verilen önemden bahseden ilk bütçe konuşması da bunun göstergesidir.²⁶ Ekonomide devletçilik ve halkçılık prensibine yeniden dönüleceğinin özellikle belirtilmesi her ne kadar Dünya'daki ekonomik durum ve bir harp çıkma ihtimali karşısında alınan bir tedbir olarak değerlendirilse de aslında kendinden önceki dönemin bir eleştirisi olması bakımından da manidardır.

Dr. Refik Saydam'ın Başbakan olmasından kısa bir süre sonra II. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Türkiye'nin karşılaştığı iç ve dış meselelerin halledilmesi

²² İsmet İnönü'nün yerine başbakan olarak Celal Bayar'ın seçilmesinden sonra Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam kabineden hemen çekilmiştir. Ahmet Emin Yalman, (1997), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1922-1971*, C.II, yayına hazırlayan: Erol Şadi Erdoğru, İstanbul, 2. Baskı s.1077

²³ Yalman, age, s.1159

²⁴ Cemil Koçak, (2013), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 6. Baskı, s. 14-15

²⁵ Mustafa Yahya Metintaş-Mehmet Kayıran, "Refik Saydam Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Politikası" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), s.161

²⁶ TBMM ZC, Devre:5 C.2,İ:F 23.1.1939, s. 182-185, TBMM ZC, Devre:5 C.29, İçtima:F, 30.5.1939,s. 404-426

sırasında karşılaşılan güçlükler Cumhurbaşkanı ve baskın bir siyasetçi olan İnönü'nün tavsiye ve takip ettiği politikalarla önlenmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü devrin politikasında belirleyici güç olmuş ve Saydam Hükümetleri ile uyumlu bir şekilde çalışılmıştır.

Dr. Refik Saydam bu dönemde yazılan birçok eleştirel gazete yazısı karşısında sansür uygularken, Ahmet Emin Yalman'ın *“yazılacak yazılmayacak konular hakkında madem bu kadar kesin görüşleriniz var o zaman sansür koyun mesuliyeti üzerinize alın”* demesi üzerine *“hayır biz sansür lafından hoşlanmıyoruz. Hiçbir zaman sansür koymayacağız fakat siz ne yazılacağını ve yazılmayacağını kavrayacaksınız, kendi kendinizi bir düzüye sansür edeceksiniz”* demiştir. Böylece ülke içerisinde sansür var sözünün kimsenin ağzında dolaşmayacağını da sözlerine eklemiş ve otoriter tavrını korumuştur.²⁷ Çelişkilidir ki kendisi basın hürriyetinden de yanadır. Bir sözünde *“hepsi Hükümet'e huluskar eden tenkitsiz bir basını, tenkitten korkan ve buna kızan iktidarlı bir memleket için korkunç bir bela sayarım”* da demiştir. Ancak uygulamada basın hürriyetine çok fazla tahammül edememiştir. Hatta gazeteleri sıkı kontrol altında tutarken, koydukları sütunların başlıklarına kadar kontrol etmiş ve yurtdışına muhabir gönderilmesine bile izin vermemiştir.²⁸

Bu dönemde en çok tartışılan konulardan biri Milli korunma kanunu²⁹ olmuştur. Refik Saydam'ın 1940 yılının 3 Mart'ında yaptığı bir radyo konuşması o dönemde oldukça yankı yapmıştır. Bu konuşma ülkenin çeşitli yerlerinde çıkan gazetelerde de yer bulmuştur.³⁰ Konuşmasında bu kanundan bahsederken; dünyanın vaziyetinin gösterdiği derin tahavvül dolayısıyla memleketin iktisadi cephesinden olduğu kadar müdafaa cephesinden de korunması gerektiğini vurgulamıştır. Kanunun zamanı gelince tatbik edileceğini de belirtmiştir. Ayrıca zaruri ihtiyaç belirmedikçe vatandaşların normal hayatlarına karışmak hükümet için arzu edilmeyen bir şey olarak nitelendirilmiştir. Ancak gittikçe maddi ve manevi olarak artan ıstırap karşısında sulh dönemlerindeki icaplara uygun yapılmış normal hayattaki kanunların uygulanamayacağı gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Milli Korunma Kanunu'nu tatbika başlamışlardır. Bu kanun dolayısıyla hükümetin harbe girdiğini düşünenler olsa da durumun böyle olmadığına dikkat çeken Saydam, konuşmasında eğer harbe karar verilirse bunun gizli saklı değil TBMM'nin de tasvibi alınarak açık bir şekilde olacağını sözlerine

²⁷ Ahmet Emin Yalman, age, c.II, s.1122

²⁸ Ahmet Emin yalman, age, c.II, s.1158

²⁹ Bu kanun 1940 Yılında dünyadaki dönemin hükümeti tarafından çıkarılmıştır. Savaşın ekonomik sıkıntılarını önlemek ve bu konuda tedbirler almak için ortaya çıkmıştır. Hükümete olağanüstü yetkiler tanınmasına yöneliktir. Daha detaylı bilgi için bkz: Cemil Koçak, age, s.371-443

³⁰Bu gazeteler için bkz: DAB, BCA, 30.10.85.559.14-2

eklemiştir. Milli Korunma Kanunu ile hükümetçe alınan tedbirlerin bir seferberlik girişi ya da bir harp hazırlığı olmaktan uzak olduğunu söylemiştir. Ancak günün dünya şartlarına uymak ve yarının emniyetini kazanmak için tedbir almak şarttır. Her sınıf Türk vatandaşının bu durum içerisinde en önemli vazifesi ise milli birliği bozmak için ortaya atılan propagandalara kapılmamak olacaktır. Konuşmada harici haberlere de yer veren Saydam; Avrupa'daki haberleri bugünün gidişini yarının sınırlarını bozacak esassız dedikodular olarak nitelendirmiştir.³¹

Dr. Refik Saydam'ın başbakanlık döneminde yaşanan bir diğer önemli olay Moskova'da Türk Büyükelçisinin uğradığı muameledir. Saydam, Cumhuriyet Halk Partisinin Büyük Millet Meclisi grubunun 17.10.1939 öğleden sonra reis vekili Seyhan Mebusu Hilmi Uran başkanlığındaki toplantıda söz alarak Moskova'da Sovyetlerle Dışişleri bakanımız arasında cereyan etmekte olan müzakereler hakkında beyanatta bulunmuştur. İki hükümetin daha önce ne yolda bir muahede yapılacağını görüşmesine rağmen bir sonuca varılamadığını bunun sebebinin ise Sovyet hükümetinin Dışişleri bakanına büsbütün yeni teklifler getirmesi olduğunu dile getirmiştir. Sözlerine “ bu yeni teklifleri Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında Sovyetlerin vukufu dâhilinde takarrür eden esaslarla telif etmek mümkün olamadığı gibi, emniyetimiz bakımından bize verilen garantilerin bizden istenen taahhütlere tekabül etmemekte bulunduğu ve boğazlar üzerinde de Türkiye'nin beynelmilel umum, taahhütlerinden başka hükümlerden etmeği esas ittihaz eden siyasetini Sovyet metalibi uygun görülmediği cihetle Türkiye-Sovyet Rusya müzakeratının bu defa Moskova'da intacı mümkün olamamıştır” diyerek devam etmiştir. Sovyetlerle olan münasebetimizin ise eski dostane esaslarla devam ettiğini de sözlerine eklemiştir.³²

Köy Enstitüleri'nin kurulması ve teşkilatlanması da Dr. Refik Saydam Hükümeti zamanında yapılan önemli işlerden birisidir. Bu enstitüler Türk toplumunun çağdaşlaşması yolunda kökleri II. Mahmut dönemine kadar giden deneyimlerden sonra bulunmuş olan çıkar yoldu. Köy enstitüleri bu toplumsal geçişin niteliğini en iyi kavramış olan Kemalizm ilkelerine dayanılarak bir yandan batı uygarlığını anlama, öte yandan da bu uygarlığa geçiş yollarını Türk toplumunun kendi gereksinimlerine göre bulma düşüncesinin ürünüdür. Bu enstitüler hiçbir eğitim kurumunun yapamadığı ölçüde topluma etki ederek,

³¹ DAB, BCA, 30.10.85.559-3,4

³² DAB, BCA,, 030.01.42.248.6

eğitim, hukuk, yönetim, kültür ve düşünce yaşamı üzerinde gelişmeye katkı sağlamıştır.³³

Dr. Refik Saydam'ın başbakanlık sürecinde 27 Aralık 1939'da meydana gelen Erzincan depremi büyük üzüntü yaratmıştır. Mecliste yapılan konuşmada Saydam; depremden zarar görenlere ilk yardımların yapıldığını ancak bundan sonra alınacak esas tedbirlerin önemli olduğuna dikkat çekmiş ve buralarda kurulacak şehirlerin gelecekte ne tarzda olacağı ve Erzincan'dan çıkarılmış olan halkın hangi vilayetlerde iskân edileceği ve bu bölgede nüfus noksanlığı meydana getirmemek için gerekli tedbirlerin alınması yönünde çalışacaklarını belirtmiştir.³⁴

Bu dönemde planlanan işlerden biri de Diyarbakır istasyonundan Irak ve İran hudutlarına kadar yapılacak demiryollarıydı. Konu ile ilgili olarak hattın mahallinde görüldüğünü, hattın oraya götürülmesi için daha zaman olduğunu, bölgede Sondajlara devam edildiğini, gerçekten bir petrol mıntıkasına tesadüf edildiğini doğrulamıştır. Ancak bu bölgenin genişlik ve verimi hakkında inceleme yapmak gerektiğini söylemiştir. Bismil'e kadar henüz hat açılmamış olmasına rağmen trenle buraya gitmişlerdir. Oradan Raman Dağları istikametinden Eruh Kasabası'na kadar trenin geçmesi için gerekli olan çalışmalar da başlatılmıştır. Hatta bu hattın balastları konmuş ve rayları da hazırdır. Yalnız köprülerinde noksanlık vardır. Eğer bu mıntıkada büyük iktisadî bir petrol sahasına rastlarsa lâzım gelen sondajlar da yapılacaktır. Ayrıca bu hattın uzunluğu azamî 35 - 40 kilometre kadar olacaktır.³⁵

Bu dönemde yapılan önemli icraatlardan bir diğeri ise; Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine bağlı bir «Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü» kurulmasıdır. Bu konuda enstitünün isminin “Türk İstiklal ve İnkılap Tarihi” olması yönünde Kazım Karabekir'in görüşlerine karşılık ise bu enstitünün kanununu gönderirken, bundan evvel inkılâp tarihi derslerinin zaten var olduğunu, onun yerine bu enstitüyü kurduklarını bu nedenle de ismin Enstitü olarak kalması gerektiğini savunarak karşı çıkmıştır.³⁶

Ülkenin harici siyaseti konusunda 1940'da mecliste yaptığı konuşmada³⁷; Avrupa'nın içinde bulunduğu vaziyet ve buna karşı Türkiye Cumhuriyetinin aldığı siyasî tedbirler hakkında zaman zaman Türk milletini aydınlatmanın

³³ Fay Kiby, (2015), *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Çev: Niyazi Berkes, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.21-22

³⁴ TBMM ZC, Devre:4, C.8, İçtima:1,17.1.1940, s.70

³⁵ TBMM ZC, Devre: 3, C. 6, İçtima: 1, 6.5.1940, s.9

³⁶ TBMM ZC,Devre: 6, C.24, İçtima: 3, 15.4.1942, s. 152

³⁷ TBMM ZC, Devre: 6, C.13, İçtima:1, 12. 7.1940, s.58

başlıca vazifelerinden biri olduğunu söyleyerek sözlerine başlamıştır. Türk milletinin vakur, sakin, gündelik işleri ile uğraşmakta olduğunu ve Millî Şef'in etrafında tek vücut olarak sınıksız durduğunu, vatanının selâmetini ve milletin refahını korumağa yönelik tedbirler aldıklarını dile getirmiştir. Konuşmasında bir yabancı ajansın bir takım vesikalar yayınlarak aralarında Türkiye'ye yönelik propagandalar yaptığını, yayınladığı vesikaların doğru veya yanlış neşrinin, Türk milletini ve Hükümetini hiç bir endişeye düşürecek mahiyette olmadığını belirtmiştir. Çünkü dürüst ve açık siyasetlerinden eminlerdir. Ancak bu yayınlara bakılarak Türkiye'ye samimiysizlik isnat edenlerin hiçbir şekilde amaçlarına ulaşamayacaklarını söylemiştir. Bu kişilerin göz ardı ettikleri bazı noktalar vardır ki bunlardan birincisi bugünkü Türkiye'nin, ölmüş ve çürümüş Osmanlı imparatorluğu olmadığıdır. O devirlerde bu gibi tesirler fayda verse de bu günkü Türkiye, ondan çok uzak ve çok ileriye doğru yol almış bir mevcudiyettedir. Bu düşmanların hatta o zamanki devletin başlarının da buna katılarak Atatürk'e karşı koymak istediklerini hatırlatmıştır. Türk milletine «yalnız onu bırakırsa kurtulacağını» bile söylemişlerdir. Fakat Türk milleti tüm varlığıyla Atatürk'ü desteklemiştir. Hür ve müstakil Türk milleti bu gün kürsüden her arzusunu söyleyebiliyorsa, bu gösterdiği mücadelenin eseridir. Türkiye Cumhuriyeti ricalinin kalması, gitmesi, oturması, kalkması ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı ile olur demiştir. Görüldüğü üzere kendine yapılan eleştirileri reddederken görevlendirilen kişilerin görevlerinden alınmasının ancak meclis kararıyla olacağını belirterek demokrasiye vurgu yapmıştır. Ayrıca İsmet İnönü'yü de Milli Şef olarak etrafında toplanıldığını belirterek açıklamıştır.

Konuşmasında göz ardı edilen ikinci noktayı ise; Türk siyasî ricalinin vasfı hakkında yanlış malûmat sahibi olmalarına bağlamıştır. Bugünkü Türk siyasî kadroları şu veya bu devlet politikasını takip eden ve onunla övünen cinsten insanlardan oluşmamaktadır. Türkiye'yi idare edenlerin bir programı vardır. Bu program da her işte evvelâ Türk'ün menfaati, Türkiye Cumhuriyeti'nin selâmetini savunmak ve bu menfaat ve selâmete uygun gelen dostluklar kurmaktır. Bugün Avrupa'nın içinde bulunduğu durum karşısında Türkiye'nin vaziyeti dostluklarına sadık, kendi istiklâl ve hürriyetini müdafaaya karar vermiş tek bir vücut halinde her türlü duruma hazır olmaktır diyerek dış siyasetlerini de özetlemiştir. Hiç bir zaman ne tahrik, ne de komşularımıza taarruz düşünmüyoruz, komşularımızın da aynı hissiyatta olduklarının bariz delillerini memnuniyetle görmektedir. Tek gayelerini, vatanın korunması ve milletimizin selâmeti olarak açıklamıştır. Hükümeti Meclisten aldığı direktifler dairesinde çalışmakta, günün icaplarına göre tedbirlerini almaktadır. Dünyanın bu kararsız vaziyetine rağmen, memleket yakın bir tehlikeye maruz görünmemekte ve bütün Devletlerle ve alehusus komşuları ile iyi münasebetleri

idame hususundaki azminde kararlıdır. Türkiye Cumhuriyetinin istiklâline ve Türk vatanının bütünlüğüne zarar verecek her hangi bir harekete karşı Türk Milletinin vereceği yegâne cevabın ise silâha sarılmak ve sonuna kadar vatani müdafaa etmek olacağını da vurgulamıştır. Yakın şarkta sulhun bozulmasına ve harp felâketinin buralara kadar gelmesine hiç bir zaman taraftar olmadıklarını söylemiştir.³⁸

Saydam ekonomik durum ile ilgili olarak bir bütçe toplantısı sırasında “gerekirse A’dan Z’ye kadar bozuk olan herşeyi değiştireceğim” diyerek ülke içerisinde gerekli reformları yapacağını sinyallerini vermiştir.³⁹ Bir başbakanın böyle bir itirafta bulunması onun dürüstlüğünün ve halkından bir şey saklamadığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak istediği reformları yapmaya ömrü yetmemiştir. Hayatı boyunca batı çalışma usullerini benimsemiş, vakarlı, hassas, vicdanlı ve kararlı bir kişi olarak hareket etmiş ve etrafındakilerin güvenini ve saygısını kolayca kazanabilmiştir.⁴⁰

Yukarı da anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere; Dr. Refik Saydam dış ve iç politikada İnönü ile uyum içerisinde çalışmıştır. Meclisin önemini vurgulaması ve her işin sebep ve sonuçlarını meclise getirerek tartışması, suçlamalar ve gelişen durumlar hakkında radyo, meclis konuşmaları ve çeşitli beyanatları ile halka açık bir şekilde izahlarda bulunması demokratikleşme yolunda önemli adımlardandır. Ayrıca dış politikada dost ülkelerle sıkı ilişkiler kurulması ve düşman ülkelerle de menfaatlerine zarar gelmediği sürece herhangi bir savaşa girilmek istenmemesi Atatürk’ün “yurtta sulh, Cihanda sulh” politikasının devamı olarak düşünülebilir. Yine ülkenin ekonomik durumu göz önüne alındığında savaştan uzak durmakla akılcı bir politika izlenmiştir denilebilir. Bu dönemde açılan Köy Enstitüleri, devam eden demiryolu çalışmaları, kurulan enstitüler vs. iç politikada da ilerleme yolunda atılan adımlardır.

DR. REFİK SAYDAM’IN VEFATI

Başbakan Dr. Refik Saydam İstanbul’un iâşe durumunu düzeltmek için İstanbul’a giderek çalışmaya başladı.⁴¹ Konu ile alakalı birçok toplantı düzenlemiştir. Bu toplantılarından birinde 7 Temmuz 1942 Salı günü öğleden

³⁸ TBMM ZC, Devre: 6, C.13, İctîma:1, 12. 7.1940, s.58

³⁹ “Dr. Refik Saydam’ın Ölümünün 40. Yılı Nedeniyle Yapılan Anma Çalışmaları” *Sağlık Bülteni*, Dr. Refik Saydam Özel Sayısı, C.I, Ankara 1982,S.3, s.17,

⁴⁰ Yalman, age, s.1158-1159

⁴¹ “Başvekil Bu Sabah İstanbul’a Geldi” *Akşam*, 3 Temmuz 1942, “Başvekil Bu Sabah Şehrimize Geliyor”, *Tan*, 3 Temmuz 1942, “Başvekil Şehrimizde”, *Tan*, 4 Temmuz 1942

önce beraberinde Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen ve İaşe Müsteşarı ile birlikte İthalat ihracat tüccarlarını kabul etmiş, onların vaziyetleri hakkında ve bilhassa halkın ucuz iaşesi konusunda konuşmalarda bulunmuştur. Öğleden sonra da belediye azaları ile şehir ve belediye işleri görüşmüştür. Fırıncı ve değirmencilerle, odun kömür satıcıları ile ekmek ve yakacak hususunda tartışmıştır. Akşam yemeğini otel gazinosunda yedikten sonra o günü İstanbul için faydalı bir iş yapmanın keyfi içinde tamamladığını düşünmüştür. Hatta vaktiyle Aşık Garibin Halep'ten ayrılırken Halep için yaptığı bir temenniyi İstanbul'u kastederek tekrarlamış ve neşe içinde “Şen olasın Halep Şehri” diyerek sandalyesinden kalkıp Kaldığı Pera Palas Otel'i'nde ki odasına çekilmiştir. 7'yi 8'e bağlayan bu Temmuz gecesi saat 24:00'te kendisine bir fenalık hissi gelmiş her ne kadar önce kendi durumu kontrol altına almaya çalışmış ancak daha sonra doktor çağırışsa da yaşama tutunamamıştır. Kalp sektesinden vefat etmiştir.⁴²

Onun ani vefatı halk arasında üzüntüye neden olurken gazeteler de bunu dile getirmiştir.⁴³ Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Yunus Nadi onun için “hayatının bilhassa dünya buhranının da memleketimizi de müteessir eden son üç yılı içinde durup dinlenmek bilmeyen bir faaliyetle millet hizmetine vakfetmiş olan Dr. Refik Saydam, tıpkı vatan uğrunda fasılasız savaşırken ölen bir kumandan gibi vazife başında can vermiştir. Böylelikle hayatında temiz ve titiz çalışmanın örneği Dr. Refik Saydam ölümünde de bize vazife aşkının en pürüzsüz misalini bırakmıştır.” demiştir. Mütarekeden bu yana ülkenin o en zor zamanlarında galip devletlerin zalimane tahakkümlerle üzerimize geldiği bir zamanda bile kurtuluşa ilk adım atanlardan biri de Dr. Refik Saydam'dır. Nadi, onun sağlık alanında yaptığı devrimleri ölümsüz olarak nitelendirmiştir. “sağlık teşkilat ve kuruluşları namına meydana getirdiği eserlerin birçokları bugün kendi başlarına bir abide sayılacak büyüklükte ve mükemmeliyettedir. Kendi zamanında büyük başarılar vücuda getirdiği halde hiçbir kimse hiçbir zaman ‘ben şunu yaptım’ dediğini duymamıştır” diyerek onun alçakgönüllü ve yaptıklarını halka mal eden bir kişiliğe sahip olduğunu da vurgulamıştır.⁴⁴

Akşam Gazetesinde Necmettin Sadak Dr. Refik Saydam'ın nadir devlet adamına nasip olan bir şerefle işin başında çalışarak sonsuz bir hüsniyeti ile öldüğünü dile getirirken, onda her duygusundan üstün olan yüksek vatanseverliğinin şevki ile isteye isteye omuzlarına aldığı büyük bir yükten

⁴²Uran, age, s. 308

⁴³ “Çok Acı Bir Kayıp, Başvekilimiz Dr. Refik Saydam Gece Yarısı İstanbul'da Vefat Etti”, *Ulus*, 8 Temmuz 1942 “Başvekilimiz Dün Gece Vefat Etti”, *Tan*, 8 Temmuz 1942, “Başvekil Dr. Refik Saydam'ı Kaybettik”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1942

⁴⁴ Yunus Nadi, (1942), “Dr. Refik Saydam, Kelimenin Tam Manasıyla Büyük Bir Devlet Adamı Olmak Vasıf ve Liyakatini Hakk ile Haiz Olmuştur” *Cumhuriyet*, 8 Temmuz

bahsetmektedir. Onun çalışma gayreti ve mesuliyet duygusunu taktir ettiğini ifade etmiştir. Dr. Refik Saydam'ın devlet adamı politikacı ve insan olarak sahip bulunduğu meziyetlerin en üstün gördüğü kısmını da şöyle özetlemiştir: “evvela kafası ve düşüncesi bakımından tam Avrupa tipi olması, dürüstlüğü, samimiliği, titizliği, intizam sevgisi ile inkılâbınının yaratmaya çalıştığı zihniyeti ve ahlaki temsil etmesi bir de eşi az bulunur bir terbiye ve nezaket sahibi olmasıydı”. Yine “en sıkıntılı günlerinde yahut tenkitlere uğradığı veya bazı hem ehemmiyetli işlerin iyi gitmediğini öğrendiği günlerde bile karşına çıkan insanlardan kibar tebessümünü, zarif ifadesini hiç esirgemezdi” diyerek onun nezaket ve terbiyeli kişiliğine de değinmiştir. Vatanın kıymetli bir evladını kaybederken büyük şefinde en samimi ve güvenilir yol arkadaşlarından birini kaybettiğine dikkat çekmiş ve onun tarihe adını yazdırmış eşi az bulunur bir devlet adamı olduğunu vurgulamıştır.⁴⁵

M. Zekerriya Sertel ise Tan gazetesinde yazdığı yazıda Dr. Refik Saydam'ın dünyanın fırtınalarla çalkalandığı bir dönemde ülkemizi bu fırtınalardan uzak tutmayı bilen dürüst, becerikli bir kişi olduğundan bahsetmiştir.⁴⁶ Peyami Safa ise “devletin geçirdiği tarihi karar anlarında bütün memlekete ölçülü, temkinli ve siyasi dirayet örneği oldu. hiçbir politika ve propoganda tahrikine kapılmadı” demiştir. Son zamanlarında dış politika üzüntülerine bir de memleketin ekonomik sıkıntıları eklenince çok üzüldüğünü ve en önemli sorunun da kendinin de dediği gibi A'dan Z'ye teşkilat bozukluğu olduğunu ve bundan derin üzüntüye kapıldığını yazısında dile getirmiştir.⁴⁷

Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ise Dr. Refik Saydam'ın “hemen hemen dört seneye yaklaşmakta olan başvekâleti, siyasi vazifelerin en ağırıydı. Vazifeyi milletin hayrına ve saadetine ifa etmek için gösterdiği temiz ve titiz dikkatle büyük muvaffakiyeti, Türk milletinin kadir bilen vicdanında daima şükran yerini muhafaza edecektir” diyerek üzüntülerini sunmuştur. Ayrıca devlet hizmetinde her türlü şahsi ve hususi menfaat kaygısından uzak olan temiz misallerden biri olarak tarihimizde daima yaşayacağını da vurgulamıştır.⁴⁸

Dr. Refik Saydam'ın ekonomik sorunları nasıl çözeceğini anladığını ve birçok reform yapacağını söylemesinden birkaç gün sonra aniden hayatını kaybetmesi ve bedenine otopsi yapılmaması hala onun bir suikasta mı kurban gittiği sorularını akla getirmektedir.

⁴⁵Necmettin Sadak, (1942) “Eşi Az Bulunur Bir Devlet Adamına Kaybettik” Akşam, 9 Temmuz

⁴⁶M.Zekerriya Sertel, (1942) “Memleketin Büyük Kaybı” Tan, 9 Temmuz

⁴⁷ Peyami Safa, (1942) “Doktor Refik Saydam” Tasviri Efkâr Gazetesi, 9 Temmuz

⁴⁸ İsmet İnönü, (1942) “Refik Saydam'ın Aziz Hatırasına” Tan, 10 Temmuz,s. 1-2

SONUÇ

Dr. Refik Bey, Doğubayazıt milletvekilliği ile başladığı siyasal tecrübesini Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanı olarak zirveye taşımıştır. Hayatı boyunca işlerinde gösterdiği titizliği, azmi, çalışkanlığı ile vatanı uğruna çalışan önemli bir siyaset ve sağlık adamı olmuştur. Kendisi Mustafa Kemal ve daha sonraki dönemde İsmet İnönü'ye karşı vefa ile hareket etmiştir. Vazife aldığı her konuda dürüst ve samimi çalışmaları ve aynı zamanda da nezaketli tavrı ile örnek bir kişiliğe sahiptir. Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği önemli bir devlet adamımızdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında olduğu kadar başbakanlık döneminde yaptığı yatırımlarla ülkenin gelişimine katkı sağlamıştır.

Sağlık alanında özellikle bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyi önleme de ve sağlık örgütünün teşkilatlanmasında, birçok yasa, yönetmelik ve tüzüğün hazırlanmasında katkıları büyüktür. Osmanlı Devleti'nde yetişen, Meşrutiyet, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerine şahitlik eden ve bu dönemlerde bilfiil rol oynayan önemli bir şahsiyet olan Refik Saydam başarılı bir asker, siyasetçi ve sağlıkçıdır. Özellikle sağlık alanındaki başarılı çalışmaları tıp literatürüne de geçmiştir.

27 Aralık 1939'da meydana gelen Erzincan Depremi sırasında halkın yaralarını sarmak için hem onların başka yerlere iskânı hem de ihtiyaçlarının karşılanması yönünde pek çok karar alan bir hükümet adamıdır. Başbakanlığı II. Dünya Savaşı dönemine denk gelmiştir. Aslında Dünya devletleri için bir felaket olan bu savaşın etkileri özellikle ekonomik alanda hissedilmiştir. Bu nedenle Milli Korunma Kanunu tedbir amaçlı olarak yürürlüğe konmuştur. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün açılışı, Diyarbakır'dan İran ve Irak'a kadar uzanacak olan demiryolu yapımı projesinin sürdürülmesi, Köy Enstitülerinin açılması yine onun zamanında gerçekleşmiştir.

Onun Türk Siyasi hayatında ki yeri modernliği benimsemiş, reformcu, kibar, nazik, vefalı, vatanperver, kararlı, idealist, dürüst ve soyadı gibi saydam bir kişiliğe sahip olmasında yatar. Bir politikacı modeli olarak ayrıca çok çalışkan, çözüm odaklı davranması da örnek teşkil eder. Eleştiriler durumlar karşısında asla nezaketini bozmayarak politikaya bir seviye kazandırmıştır. Başbakanlığı II. Dünya Savaşı gibi zorlu bir döneme denk gelmişse de birtakım reformlar yapmaktan geri durmamıştır. Yaptıkları işleri zaman zaman radyo konuşmaları ile halka duyuran ve bazen da bizzat çeşitli iş gezileri ile sorunları yerinde inceleyen Dr. Refik Saydam ne yazık ki gerçekleştirmek istediği reformların tamamını yapamadan hayatını kaybetmiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Süreli Yayınlar

Akşam

“Başvekil Bu Sabah İstanbul’a Geldi” *Akşam*, 3 Temmuz 1942

Sadak, Necmettin, (1942), “Eşi Az Bulunur Bir Devlet Adamına Kaybettik”

Akşam, 9 Temmuz

Ulus

“Çok Acı Bir Kayıp, Başvekilimiz Dr. Refik Saydam Gece Yarısı İstanbul’da Vefat Etti”, *Ulus*, 8 Temmuz 1942

Cumhuriyet

“Başvekil Dr. Refik Saydam’ı Kaybettik”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1942

Nadi, Yunus, (1942), “Dr. Refik Saydam, Kelimenin Tam Manasıyla Büyük Bir Devlet Adamı Olmak Vasfı ve Liyakatini Hakk ile Haiz Olmuştur” *Cumhuriyet*, 8 Temmuz

Tan

“Başvekil Bu Sabah Şehrimize Geliyor”, *Tan*, 3 Temmuz 1942,

“Başvekil Şehrimizde”, *Tan*, 4 Temmuz 1942

“Başvekilimiz Dün Gece Vefat Etti”, *Tan*, 8 Temmuz 1942

İnönü, İsmet, (1942), “Refik Saydam’ın Aziz Hatırasına”, *Tan*, 10 Temmuz,1-2

M. Zekerriya Sertel, (1942), “Memleketin Büyük Kaybı” *Tan*, 9 Temmuz

Tasvir-i Efkâr

Peyami Safa, (1942) “Doktor Refik Saydam” Tasviri Efkâr Gazetesi, 9 Temmuz

Arşivler

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

DAB, BCA, 30.10.85.559.14-2

DAB, BCA, 30.10.85.559-3,4

DAB, BCA,, 30.01.42.248.6

DAB, BCA, 30.01.58.228.3.5

DAB, BCA 30.01.58.228.3.4

Zabıt Cerideleri

TBMM ZC, Devre:5 C.2, İçtima: F, 27.1.1939

TBMM ZC, Devre:5 C.29, İçtima: F, 30.5.1939

TBMM ZC, Devre:4 C.8, İçtima:1, 17.1.1940

TBMM ZC, Devre:3, C. 6, İçtima: 1, 6.5.1940

TBMM ZC, Devre:6, C.24, İctima: 3, 15.4.1942

TBMM ZC, Devre:6, C.13, İctima:1, 12. 7.1940

TBMM ZC, Devre:6, C.13, İctima:1, 12. 7.1940

İnternet kaynakları

<http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/ges/hyg/trindex.htm>. 15.01.2020

Araştırma Eserleri, Anı, Dergi ve Makaleler

Arı, K. (2015). Cumhuriyetin sağlık devrimcisi Refik Saydam. *Vatan ve Sıhhat Tıbbiye'nin Yurtseverliği*, (ed: E. Akçiçek, F. Çakmak).

Atatürk, M. K. (2012). *Nutuk 1919-1920*, I, TTK yayınları.

Dirik, K. D. (2016). *Vali Paşa Kazım Dirik Bandırma Vapurundan Halkın Kalbine*. Gürer yayınları, II. Baskı.

Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yılı Anısına, Sağlık ve sosyal yardımlaşma bakanlığı tanıtma ve istatistik birimi, 1982

Dr. Refik Saydam'ın ölümünün 40. yılı nedeniyle yapılan anma çalışmaları. *Sağlık Bülteni, Dr. Refik Saydam Özel Sayısı*, 1982, I(3), 15-32.

Gürer, T. (2019). *Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*. Türkiye İş Bankası yayınları, IV. baskı

Gürsoy, G. (1983). Sağlık. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İletişim Yayınları İstanbul, VII, 1719-1735. Hazırlayan Nuyan Yiğit (2006), *Atatürk'le 30 yıl, İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, Remzi kitabevi, III. baskı.

Goloğlu, M. (2014). *Milli Mücadele Tarihi –III, 1920, Üçüncü Meşrutiyet*. Birinci Büyük Millet Meclisi, II. basım.

Goloğlu, M. (1974). Milli Şef Dönemi (1939-1945). Kalite matbaası.

Kansu, M. M. (1988). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, TTK yayınları.

Kiby, F. (2015). *Türkiye'de Köy Enstitüleri* (Çev. N. Berkes). Kabalcı yayınları.

Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. İletişim yayınları.

Metintaş, M. Y. & Kayıran, M. (Tarihsiz). Refik Saydam döneminde türkiyenin ekonomi politikası. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 161.

- Önal, S. (2003). *Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*. Litaratür Yayınları, IV. Baskı.
- Refik Saydam'ın aldığı terfi ve taltifler ile hizmet yer ve tarihleri (1982). *Sağlık Bülteni, Dr. Refik Saydam Özel Sayısı*, I(3), 9-10.
- Tevetoğlu, F. (1987). *Atatürk'ün Samsun'a Çıkanlar*. Kültür Bakanlığı yayınları.
- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*. Türkiye İş Bankası yayınları, II. basım.
- Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1922-1971*. II, (Haz. E. Ş. Erdinç). 2. baskı.
- Yıldız, Ö. (2015). Bandırma Vapurunda Atatürk'ün Yanında Olan Tıbbiyeliler. *Vatan ve Sıhhat, Tıbbiye'nin Yurtseverliği*, (Ed: Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak), 197-220.

Ek-1: Başvekil Refik Saydam'ın işe işlerini görüşmek üzere İstanbul'a hareket ettiğine dair çıkan haber Tan, Temmuz 1942

Ek 2: Dr. Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü Ankara ve Üzerinde Hijyen Tanrısı <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/ges/hyg/trindex.htm>. 15.01.2020.

Ek-3: Başbakan Dr. Refik Saydam'ın Vefatına ilişkin haber, Ulus Gazetesi 8 Temmuz 1942

CARŞAMBA
8
TEMMUZ
1942
8 KILIŞLI

ULUS HAKKINDA
Ticaret Sicil No: 24544
Ticaret Sicil No: 24544

ULUS
Ticaret Sicil No: 24544
Ticaret Sicil No: 24544

ULUS
ADIMIZ ADIMIZDIR

Dikkat edilsin!
Tuzlu, tısk ve ekşi
kümür almayınız

Ulus Gazetesi
Ticaret Sicil No: 24544
Ticaret Sicil No: 24544

Makineye verirkin:

ÇOK ACI BİR KAYIP

Başvekilimiz Dr. Refik Saydam gece yarısı İstanbul'da vefat etti

Yeni kabine kati olarak kuruluncaya kadar

Başvekalat vazifesini Dr. F. Tuzer vekâletlen ifa edecek

Başbakan, 8 a.s. — Kıymetli Başvekilimiz Dr. Refik Saydam, İstanbul'da trafik kazasında vefat etmiştir. İktisadî hayatımızda 24 ve kâh şahsi hayatımızda 24 vefat etmiştir. Vefatından sonra başvekil vazifesini Dr. F. Tuzer vekâletlen ifa edecek.

Rahmetli Başvekil Dr. Refik Saydam

Başvekilimiz vefatından sonra başvekil vazifesini Dr. F. Tuzer vekâletlen ifa edecek.

Dr. Refik Saydam'ın hal tercümesi

Pek yerinde bir tedbir

Merhum Başvekil Dr. Refik Saydam'ın SON SÖZLERİ

Vefatından bir saat önce dahi yurt işleriyle meşguldü

Onbinlerce kişi önünde Antalya'da Sırgu suyu kanalı törenle açıldı

Sırgu suyu kanalı şimdi 120.000 dönümlük toprağı ıslah edecek

Milli piyango dün çekildi

312825 numara 30.000 lira çıktı

Berlin'e göre Voronej zaptedildi

Eski ve kaliteli savaş durdurulan erkinlerdir

Moskova'ya göre şiddetli savaşlar

Voronej'de ümitsiz bir muharebe cereyan ediyor

Kahire'ye göre Elalemeyn önünde

Mihverciler üzerinde İngiliz kiralari devam ettirildi

Mihver'ce göre Elalemeyn'de zırlı

Kitolarla desteklenen İngiliz hücumu akim bırakıldı

İngiliz baskısı devam ettirildi

İngiliz kiralari İngiliz ettiler

İngiliz hücumu akim bırakıldı

Çarpışmalar mevzii oldu

Bentle dağıtımındaki tahdiller uzağı

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın

Yunan emsallere yadın